

УДК 111.32:316.61

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.15>**М. П. Плахтій**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6789-7711>кандидат філософських наук, доцент,
кафедри політології та філософії

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Т. В. СулятицькаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2100-5412>кандидат філософських наук, доцент,
кафедри політології та філософії

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

КОМУНІКАТИВНА ПРИРОДА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Постановка проблеми. У житті кожної людини процес комунікації відіграє надзвичайно важливу роль. Комунікативна природа людського буття онтологічно зумовлена. Людина живе, працює, розвивається завдяки спілкуванню. Без нього людина не може існувати, творити, тому виникає потреба у комунікативному зв'язку як такому, що допомагає певним чином здійснювати акти співтворчості, самотворчості й творчості взагалі. Саме комунікація виступає необхідною передумовою функціонування й розвитку соціальних систем, оскільки забезпечує зв'язок між людьми, робить можливими накопичення та передачу соціального досвіду, розподіл праці й організацію спільної діяльності, управління, трансляцію культури. Нині комунікативна взаємодія може трактуватися як соціальне явище та процес, які виконують роль життєзабезпечення у сучасному суспільстві. Тому у разі вивчення феномена і характеристик комунікації важливо перш за все врахувати її онтологічні характеристики.

Метою статті є аналіз становлення поняття комунікації в історичній ретроспективі та дослідження комунікативної природи буття людини як невід'ємного елемента існування її у світі, у контексті сучасного інформаційного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що наукові розвідки з питань про можливість взаємопорозуміння людей, можливість сприймати і передавати інформацію отримали свій вираз у категорії інтерсуб'єктивності. Проблема інтерсуб'єктивності, започаткована у феноменології Е. Гуссерля, активно розроблялась Б. Вальденфельсом, Е. Левінасом, М. Мерло-Понті, П. Ріккром, Ж.-П. Сартром, М. Шелером. Концепт інтерсуб'єктивності особливого осмислення набуває в комунікативній філософії. Розгляд явищ культури та комунікації у їх нерозривному зв'язку здійснюється, зокрема, у працях таких філософів, як: К.-О. Апель, Л. Вітгенштайн, Ю. Габермас, Г. Гадамер, І. Гердер,

П. Сорокін, Ф. Шляермахер, О. Шпенглер, а також у дослідженнях А. Єрмоленка, П. Кравченка, О. Назарчука, Н. Петрук, А. Якимовича та ін.

Основний матеріал. Деякі дослідники вважають, що слову communication (лат. – робити спільним, пов'язувати, спілкуватися), як мінімум, дві тисячі років і первісно воно означало в культурному контексті щось на кшталт «радитись зі слухачем» [2, с. 13].

У філософії дефініція комунікації (від лат. communicare – радитись з кимось) є спілкування між окремими особами, що характеризується взаєморозумінням, довір'ям, дружніми дискусіями віч-на-віч. На думку прихильників теорії комунікації, одна самотня душа відкриває себе іншій, між людьми встановлюється інтимний духовний зв'язок, внаслідок якого кожна зі сторін усвідомлює себе, досягає справжнього буття і самостійності [18, с. 229].

Для того щоб з'ясувати, яким чином відбувалося формування поняття комунікації, необхідно зануритись у минуле.

Оратор – Мова – Аудиторія – саме за допомогою такої формули автор історично першої комунікативної моделі Арістотель зобразив функціонування комунікативних процесів. Мислитель Античності був переконаний, що досліднику істини «справедливо бути вдячним не лише тим, чий думки ми згодні прийняти, але й тим, хто говорив поверхово: адже й вони чомусь допомогли істині, виховуючи нашу здатність» [1, с. 11–14]. Саме тому необхідним і корисним, на думку Арістотеля, є звернення до творчості інших мудрих людей.

Якщо відмінною особливістю античної вченості є різноманіття філософських традицій (процес запозичення фразеології, термінів, прикладів, висловлювань), наявність широкого набору текстів, здатного до постійного розширення, то в добу Середньовіччя проблема комунікації не виходила за межі богослов'я, пов'язаного з ученням Посередника, котрий звертається до людей, виступаючи

одночасно і творцем тексту, і хранителем ключа до його розуміння. Схема комунікативного акту мала такий вигляд: Бог – Священне Писання – Людина. Усебічно стиснута богословськими ритуалами і догматами, особистість не могла розкрити себе в комунікації, змушена тримати при собі думки, почуття й переживання.

Ренесансна ідея *humanitas* розбиває середньовічну схоластичну доктрину комунікації прагненням самодостатності досвіду самовизначальної істини. Комунікація зі сфери схоластичного універсалу церковно-ієрархічних відносин та відірваної від усього земного університетської вченості потрапляє в особистісну площину, в царину художнього особистісно-творчого вираження божественної сутності і справжньої величі самої людини через притаманні їй креативні властивості і поетичну стихію слова. «В обличчі Данте й Петрарки поезія долає схоластику: вже не доктрина з притаманною їй логіко-граматичною артикуляцією, а поетичне слово стає опосередкованою з'єднувальною ланкою між Божественним Логосом і людською мовою» [20, с. 25].

У добу Нового часу комунікація перебуває у зв'язку не з мистецтвом слова чи емоційно-чутливим сприйняттям світу, як в епоху Відродження, а з певними особливостями розуму. Від Декарта до Гегеля ми можемо простежити перевагу раціоналістичного трактування взаємодії розуму зі сферою почуттів, що знайшло своє відображення у звеличванні розуму і приниженні ролі чуттєвої сторони діяльності людини. Відмова від культурно-комунікативних зв'язків із традицією та авторитетами минулого були характерними особливостями нової європейської культури. Загалом ставлення Нового часу до комунікації керувалося необхідністю звільнення від усього привнесеного ззовні, що повинно було стати необхідною передумовою достовірного пізнання.

В епоху Просвітництва уже сам термін «просвіта» передбачав наявність комунікативної пари: того, хто знає істину й повідомляє її іншим, та того, хто її сприймає і засвоює. Й. Гердер, на відміну від Р. Декарта, підкреслював, що людина навчається всього від інших людей. Якби вона могла пізнати все «із середини себе», «то існувала б історія людини, а не історія людського роду» [7, с. 229]. На думку Й. Гердера, людину формує культура й традиція передачі культури. Історичне існування культури можливе, на думку мислителя, насамперед за допомогою мови й традиції як механізмів її історичної трансляції. Традиція ж не є щось незмінне, що лише успадковане; вона своєрідно може бути трансформована і застосована новими поколіннями. Як зауважував Й. Гердер, цей процес можна назвати культурою, а можна й просвітництвом, бо він є широкомасштабним і нескінченним, адже «...

ланцюг культури й просвітництва протягнеться до самих країв землі» [4, с. 230].

Такий невеличкий історичний екскурс дає нам уявлення про те, як відбувався процес становлення поняття та явища комунікації від античності до Нового часу і які типи комунікаційних зв'язків переважали в культурі того чи іншого історичного періоду.

Упродовж тривалого часу свого існування слово «комунікація» використовувалось у різних сферах людської діяльності. Зокрема, мовою будівництва та архітектури воно означало «з'єднувальні двері», «коридор», а також «підземні комунікації», професійною мовою армії – «траншея», «з'єднувальний хід». Сучасне розуміння цього терміна згодом трансформувалось у загальнокультурному контексті та інтерпретується значеннями: а) передача чогось у просторі, шляхи сполучення (водні, залізничні, повітряні тощо), а також мережі підземного господарства (підземні комунікації, водопровід); б) форми зв'язку – сигнального, світлового, звукового або засобів мови, письма, телеграфу-телефону-факсу, креслень, книг і т.п.; в) міжособистісне спілкування, засноване на прагненні до взаєморозуміння або на простому взаємоінформуванні; г) масова комунікація як процес обміну інформацією через використання загальнодоступних засобів масової інформації (преса, кіно, Інтернет). В процесі міжособистісної комунікації відбувається обмін повідомленнями, тобто здійснюється передача інформації від одного учасника комунікаційного акту до іншого.

Отже, в житті кожної людини процес комунікації відіграє надзвичайно важливу роль. Тому не випадково цьому процесу приділяють увагу фахівці різних галузей знань: філософії, культурології, психології, соціології, лінгвістики та інші. Найбільш активно та ґрунтовно процеси комунікації почали вивчати починаючи з другої половини ХХ ст. Так, у 50–60-ті рр. найбільший науковий інтерес викликали способи формалізації повідомлення, його кодування й декодування, передачі інформації від адресанта до адресата. Феномен комунікації набував вигляду одностороннього інформаційного процесу, в якому найбільша увага приділялася способам формалізації повідомлення, а більша частина визначень комунікації зводилася до ідеї передачі інформації від автора до адресата [16, с. 174].

У 60–70-ті рр. різні аспекти процесу комунікації почали цікавити психологів і лінгвістів, які особливий акцент робили на «психологічних і соціологічних характеристиках комунікації, семантичній інтерпретації комунікативних актів, правилах і особливостях мовної поведінки» [10, с. 26]. Свою увагу дослідники намагались зосереджувати на психологічних характеристиках учасників комунікативного акту, особливостях

мовної діяльності, правилах мовної поведінки і майже не вдавалися до аналізу самого механізму комунікації.

У 80-ті рр. різні способи комунікації почали вивчатися соціологами та філософами, що займалися аналізом соціальної сутності комунікації, закономірностями функціонування суспільства, взаємодією людей, становленням і розвитком особистості. Тоді з'явився логіко-семантичний і культурологічний інтерес до комунікації, що розвивався у рамках соціо- і психолінгвістики. У контексті цих наукових напрямів стало можливим пов'язати комунікативний акт з особистістю учасника комунікації, зрозуміти процес комунікації як феномен того або іншого виду культури. Адже соціокультурний та духовний розвиток людини знову і знову ставить питання про те, як, спираючись на наявний антропо- та соціокультурний і духовний досвід, спробувати раціонально облаштувати дім власного буття. Облаштувати так, щоб збалансувати два принципові імперативи: можливість індивідуальної самореалізації та необхідність створення умов неконфліктного співбуття людей.

Нові здобутки в інформаційно-технологічній сфері ХХ ст. не лише змінили обличчя соціуму, але й визначили нові умови існування культури в ХХІ ст. Неможливо не помітити збільшення ролі інформації та обмінно-комунікативних процесів практично в усіх сферах життєдіяльності людей, нових технологій зв'язку та комп'ютерних мереж, які, своєю чергою, продовжують трансформувати як суспільну свідомість і соціальні інститути, так і способи побутування культури як основної ознаки людської цивілізації.

В умовах значних соціокультурних трансформацій суспільство перетворюється на функціональну диференційовану спільноту, що містить розрізнені автономні функціональні підсистеми (такі як економіка, політика, наука, релігія, культура, мистецтво тощо). Таке суспільство неможливо розглядати як впорядковану цілісність, оскільки єдиний центр, навколо якого організується, усвідомлює та відтворює себе соціум, відсутній. Розбіжності між функціональними підсистемами, між індивідом і колективом знищують принцип структурної єдності суспільства, виводячи на перший план комунікацію. Саме завдяки комунікації здійснюється смислове відтворення суспільства, в якому кожна соціальна підсистема комунікує усередині себе; семантичне структурування соціальної системи забезпечує необхідну зв'язність, а через неї і цілісність суспільства [15, с. 62].

Таким чином, комунікація як суспільний процес, на думку О. Берегової, являє собою діалектичну єдність протилежностей: з одного боку, полісемантична асиметрія, що виникає у комунікуванні різних соціальних систем, порушує ці-

лісність суспільства, фрагментує його; а з іншого боку, встановлення все нових соціальних зв'язків та збільшення способів «включення» у комунікацію сприяє значно більшому, ніж у минулі часи, єднанню, цілісності суспільства [2, с. 9].

Серед багатьох турбот сучасного суспільства найгострішими є: проблема відчуження людей, ксенофобія, патологічний егоцентризм та індивідуалізм. Людська цивілізація протягом своєї історії нагромадила цінний досвід подолання ворожнечі і взаємоненависті, досвід, який акумулювався у соціальній та духовній цінності як людська солідарність. Головним засобом забезпечення солідарності є культура людських взаємин, цивілізований спосіб спілкування. Такий спосіб людських контактів позначений терміном «комунікативна культура». На думку таких визнаних світових авторитетів у галузі філософських і гуманітарних наук, як: К.-О. Апель, Ю. Габермас (Німеччина), Дж. Роулс, А. Макінтайр, Р. Рорті (США), культура комунікацій базується на принципах пріоритету соціальних, тобто суспільно значимих інтересів, діалогічних, рівноправних стосунків, синтезі індивідуальних свобод та спільної відповідальності, перетворюється на межі ХХ ст. та ХХІ ст. на одну з домінант суспільного життя, на загальнолюдську норму мислення та поведінки, на «світову етику». Поняття «комунікативна культура» логічно пов'язує такі ознаки спілкування, як взаємодія, обмін, стосунки, відносини, контакти, взаєморозуміння, в певну систему, це визначає спілкування як цілісне суспільне і духовне, в тому числі психологічне і моральне утворення. У спілкуванні виявляється людська сутність через спілкування (комунікацію), людина реалізує себе, стверджує, вирішує питання, проблеми. Беручи до уваги сферу моральності, то спілкування є цариною моральності (В. Малахов), тому що людська моральність виявляє себе не у свідомості й навіть не у діяльності, а саме у спілкуванні. Без спілкування неможливе існування людини і людського суспільства. Спілкування – це взаємодія людей, що полягає в обміні інформацією, діями та встановленні взаєморозуміння.

Визначення комунікації за допомогою категорії культури акцентовано відрізняє її сучасне значення від ціннісно-нейтрального, згідно з яким комунікація розглядається як мережа каналів передачі інформації, як певна абстракція, безособистісна, перетворена форма людських взаємин. Сучасне «олюднене» трактування комунікації покликає «повернути» особистість у світ її життя й діяльності. Основна властивість комунікаційної мережі – багатоканальність, висока цільність логістичних шляхів переміщення інформації.

Людське буття принципово комунікативне, людське існування характеризується постійним прагненням виконати себе, самореалізувати.

На значущість урахування цього аспекту справедливо вказує вітчизняний соціолог Н. Костенко, яка підкреслює, що «комунікація являє собою онтологічну структуру суспільства, розгорнутий зв'язок якої нам демонструє сучасність» [12, с. 44]. Н. Шевчук з цього приводу зауважує, що у сучасних умовах жодний член суспільства не може бути абсолютно автономним суб'єктом. Людина постійно стикається з іншими індивідами, взаємодіє з ними, незалежно від свого бажання вона отримує інформацію про зовнішній світ і не може не реагувати на неї. З позиції врахування онтологічної значущості комунікації сучасне суспільство – це комплексна комунікативна система взаємодіючих індивідуальних, групових та інституційних суб'єктів, у рамках якої організовується і контролюється її життєдіяльність [23, с. 85]. Важливо врахувати, що соціум не може існувати без постійної підтримки прямих і зворотних зв'язків, постійної взаємодії зі своїми членами. У цьому проявляється комунікативна сутність сучасного суспільства.

Уявлення про можливість взаєморозуміння людей, можливість сприймати і передавати інформацію отримало свій вираз у категорії інтерсуб'єктивності. Інтерсуб'єктивність розкривається у взаємодії (комунікації) суб'єктів. Проблема інтерсуб'єктивності була досліджена у філософії ХХ ст. (К.-О. Апель, Б. Вандельфельс, Г. Гадамер, Е. Гуссерль, П. Ріквор, Ю. Габермас, М. Гайдегер, Ж.-П. Сартр, А. Шюц). Важливим аспектом у діалогічній філософії стає обґрунтування проблеми інтерсуб'єктивності, яка приходить на зміну проблемі суб'єктивності.

У філософському дискурсі інтерсуб'єктивність розуміється як міжсуб'єктність і передбачає зв'язок між суб'єктами не тотожними, не універсальними *Я-Я*, а одиничними, автономними, рівноправними *Я-Інший* [6, с. 53]. Одним із перших до проблеми «явлення Іншого» (але не в межах психологічного зрізу, а саме як радикальної або універсальної проблеми) звернувся Е. Гуссерль. В одній з останніх опублікованих за його життя праць «Картезіанські роздуми» він зазначає, що «Я», або «Его», завжди означає для людини лише власне життя, в якому все, що міститься, а саме світ, в якому «Я» живе, має властивість бути моїм світом. «І от у моїй власній інтенціональності конституюється якесь «Я», «Его», яке не є немовби «я сам», а є немовби «відображенням в моєму власному «Его». Однак суть полягає в тому, що це інше «Его» не просто є тут і, строго кажучи, не дане мені «особисто», а конституюване як «alter Ego» і «Его», входить як один із моментів у таке словосполучення, і є «я сам» у власному бутті. «Інший» у своєму конститутивному розумінні вказує на мене самого, є відображенням мене самого і водночас, строго кажучи, не є відображен-

ням: це мій аналог, який і не аналог у звичайному значенні слова» [9, с. 78]. Звідси випливає надзвичайна важливість співприсутності «Іншого» в моєму власному світі як чогось радикально іншого, недоступного і недосяжного, але такого, котре існує так само реально, як стіл, камінь або будь-який інший предмет. За Е. Гуссерлем, поряд із моїм трансцендентальним суб'єктом виникає сукупність монад (розмаїття культур), членом якої я є в значенні монади. Ці монади (культури) становлять істинне співтовариство, тобто можуть спілкуватись одна з одною за допомогою слів та різних інших засобів, здатні повідомляти одна одній, що відбувається в їхніх трансцендентальних світах. Зрештою, із їхньої взаємної комунікації виникає те, що Е. Гуссерль називає інтерсуб'єктивним світом, під яким він розуміє навколишній світ, включаючи природу і соціум.

Інтерсуб'єктивність – це структура суб'єкта, яка відповідає факту індивідуальної множинності суб'єктів і стає основою їхньої спільності і комунікації: саме завдяки їй трансцендентальне «Я» виявляється в існування «Іншого». Інтерсуб'єктивність поширюється не тільки на відношення між людьми, але й на всі відношення взагалі. Інтерсуб'єктивний світ, що означений присутністю кожної окремої *Іншості* з її системою життєво-світоглядних цінностей, становить підґрунтя світу великої науки, релігії, культури, освіти [6, с. 56].

Як зауважує В. Хьосле, у філософії інтерсуб'єктивності вихідними мають стати метакатегорії: Це – (Es), «Я», «Ти», відповідно об'єктивність, суб'єктивність і інтерсуб'єктивність [22, с. 214]. Отже, на перший план виходить проблема інтерсуб'єктивності, яка постає як проблема поєднання двох рівновекторних феноменів буття. А саме прагнення людини до особистої самореалізації та водночас необхідності упорядкованої, заснованої на певних раціонально-вивірених загальноприйнятих засадах поведінки, чітко унормованої системи спілкування. Зрештою, йдеться про потребу в людиновимірному співжитті, що ґрунтується на гуманістичних засадах. Як зазначає Ю. Габермас, «парадигма пізнання предметів повинна бути заміненою на парадигму взаєморозуміння між людьми, які здатні промовляти та діяти» [5, с. 288]. На цій підставі можна зазначити, що провідною тенденцією західної філософії ХХ ст. стала відмова від віри у фундаментальні властивості людської свідомості й перехід до нової парадигми, конституюваної такими поняттями, як взаєморозуміння, інтерсуб'єктивність та мовленнєва діяльність. Завдяки відношенню інтерсуб'єктивної сфери як визначальної у світі сучасної людини стає можливим здійснення результативних пошуків із кризового стану, в якому опинилась людина, зорієнтована на класичні орієнтири індивідуальної свідомості.

Інтерсуб'єктивність постає як корелятивний зв'язок прагнення до самоідентифікації кожної особистості та об'єктивно наявної вимоги соціальної унормованості та впорядкованості індивідуальних орієнтацій. Вона є однією з вихідних онтологічних підвалин людського буття і створює умови для автентичного співбуття культурної спільноти. Отже, інтерсуб'єктивність – це своєрідне поєднання можливостей безперервної індивідуальної ініціативи і раціонально облаштованої спільної «домівки буття».

Коли в ХХ ст. виникає глобальний інтерес до діалогу як форми спілкування й пізнання дійсності, діалог розглядається не просто як реальна розмова двох його учасників, а як поліфонія різних голосів, що існують у різні часи. Тому на перший план виходить колізія хронологічного і синхронного зрізів діалогу. Філософія як феномен культури має бути реконструйована відповідно до ідей поліфонічності; поза такою реконструкцією кожен із філософів постає як матеріаліст чи ідеаліст, міфолог чи теолог, але не як співучасник єдиного філософського процесу. Реконструйований у такий спосіб філософський діалог переводить різночасових філософів у режим філософів-співбесідників. Кожен із цих голосів є конче потрібним для іншого, оскільки без нього неможлива сама ситуація діалогу; він несе свою мову, свою логіку, які є взаємодоповнюючими і не можуть існувати одна без одної, але й не можуть бути зведені одна до одної. Тільки за цієї умови – за існування *Іншого* з притаманною йому мовою і логікою – діалог і може слугувати формою створення єдиного простору культури.

Людське буття діалогічне, завжди існує у зустрічах між іншими людьми, на межі їх спілкування. У другій половині ХХ ст. виникає потреба посилити комунікативні зв'язки. Інтерсуб'єктивність як новий образ буття ми сприймаємо через співбуття з *Іншим*. Культурна взаємодія різних типів культур, на думку К. Контора, полягає у тому, що, запозичуючи будь-які цінності «чужої культури», людина неодмінно перетворює «чуже» на «своє», не втрачаючи своєї первинної своєрідності [11, с. 23].

Свого часу німецький філософ К. Ясперс звернув увагу на нові обставини сучасного життя, за якими в такій епосі виникли принципово нові проблеми у сфері комунікативного співбуття людей. За К. Ясперсом, людина має змогу вийти за рамки того, що вона робить, їй дано свободу. Ця можливість, котра характеризує найглибші пласти людського буття, найповніше виявляє себе в актах спілкування однієї особистості з іншою. Така комунікація ґрунтується, на думку філософа, на відкритості та єднанні. У системі людського буття насамперед існує комунікація наявного буття як комунікація предметності, доцільності, вписаних

у систему виробничої діяльності та функціонально-рольового спілкування. Людське буття стало би, мабуть, просто нестерпним, якби вся система людських стосунків зводилася тільки до такого різновиду комунікації. Сучасній людині дана можливість вийти за рамки лише того, що вона робить, у неї є свобода вибору, а найголовніше, відбувається реалізація в актах спілкування однієї особистості з іншою. Екзистенція та комунікація тримається на взаємності, відкритості та єднанні.

Такий підхід до розуміння комунікативної природи людського буття співзвучний з ідеями, висловленими у номадичному проєкті постмодернізму, згідно з яким не існує постійної природи людини. Людинотворчий потенціал комунікації знаходить свій вияв у тому, що її внутрішня індивідуальність визначена актами комунікації: особистість творить і реалізує себе в комунікативному процесі між індивідами. Людина у сучасному просторі тлумачиться як кочівник, приречений на вічне мандрування у соціокультурному просторі. У праці Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі «Тисяча плато» через експлікацію сенсів метафор «кочування» розкрито евристичні можливості номадичних концептів у культурній царині. Суть номадичного проєкту, на думку Л. Горбунової, полягає насамперед у намаганні вийти за межі класичної традиції і завоювати новий простір мислення [8, с. 106]. Номадичне мислення – це поступове просування вперед, крок за кроком. Сучасна людина-кочівник безупинно рухається вперед, від одного пункту до іншого, вона не є володарем земельних ділянок, однак можна припустити, що вони їй належать як опора під ногами, як шлях, як спосіб життя. На своєму шляху така людина постійно стикається з новими соціокультурними реаліями, з якими вона має себе ідентифікувати в процесі комунікації.

Постсучасна культура зорієнтована на процесуальність, на переживання актуального стану «тут і тепер» як у теперішньому, так і в майбутньому, тобто їй не властиві ні архаїзм, ні футуризм у чистому вигляді. Для Ж. Дельоза свідомість, несвідоме, мислення, пізнання являють собою «проекції віртуальної реальності» і дають можливість існування світу культур, що є рухливою множиною «текстів», в яких губиться і розчиняється свідомість і несвідоме окремого індивіда та його діяльність, поведінка, здатність функціонувати в часі і просторі, бути «тут» і «тепер» [19]. Номадичність передбачає гнучкість та активність, а процес і рух стають домінуючими в процесі існування. У сучасній культурі номадичність – це право вільного комбінування будь-яких її елементів, що й зумовлює неоднорідність соціокультурного процесу.

У сучасному світі процес глобалізації та інтенсифікації міжнаціонального спілкування став причиною формування толерантних відносин між людьми, які репрезентують різні культурні світи.

Поняття «міжкультурна комунікація» сьогодні трактується дуже широко і включає різні рівні – від міжособистісного спілкування представників різних соціальних груп із культурними світами, що відрізняються один від одного, до взаємодії між представниками різних національних культур чи цивілізацій.

У сучасній науковій літературі все більшого вжитку набуває нове поняття «інтеркультурна комунікація», яка характеризується як особливий тип культури представників різних національностей, з притаманною йому взаємодією національних культур і проявляється у національній самосвідомості, рівні демократизму у суспільстві, етнокультурній компетентності особистості, терпінні, такті та прагненні до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування. Інтеркультурна комунікація має справу з розумінням і порозумінням, що означає: розуміти чуже й водночас бути зрозумілим, спілкуватись чужою мовою.

У ХХІ ст. багато людей сприймають культурну ідентичність у мультиполярному просторі не як дещо гарантоване, а як суперечливе і процесуальне. Водночас сприймання розбіжностей між культурами веде до нагальної потреби до міжкультурного діалогу, міжкультурної комунікації. В праці американських дослідників ХХ ст. Е. Холла і Д. Трагера «Культура як комунікація: модель і аналіз» [17] міжкультурна комунікація розглядалась як особлива царина людських відносин. Згодом Е. Холл у роботі «Німа мова» розвинув ідею про взаємозв'язок культури й комунікації й уперше виводить цю проблему на рівень не тільки наукових досліджень, але і самостійної навчальної дисципліни [21].

Досить цікавою є розроблена Е. Холлом модель культури, яку він порівнює з айсбергом, де найбільш значимі частини культури перебувають «під водою», а те, що є очевидним, «над водою». Тобто автор намагався пояснити, що «побачити» саму культуру неможливо, не досить просто спостерігати, щоб зрозуміти та пізнати іншу культуру. Ґрунтовніше вивчення може відбутися лише у разі безпосереднього контакту з іншою культурою, що багато в чому означає міжособистісну взаємодію. Е. Холл вважає, що ціннісні орієнтації індивідів (щодо дій, комунікації, ситуативного оточення, часу, простору тощо) регулюють комунікативні дії у тому або іншому ситуативному контексті й у такий спосіб відбувається якийсь обмін між носіями різних культур. Слід також зазначити, що саме Е. Холл став засновником міжкультурної комунікації як окремої дисципліни.

Предмет міжкультурної комунікації – комунікація між індивідами з різних культур, або ж комунікативні процеси, що відбуваються в культурно-варіативному оточенні. У філософському плані

відбувається усвідомлення того, що сучасні культури являють собою динамічні відкриті системи. Міжкультурна комунікація виступає як засіб здійснення різноманітних зв'язків – прямих і зворотних, що приводять, з одного боку, до збагачення культурних надбань, а з іншого – до втрати культурної самобутності і пошуку нової ідентичності.

У разі міжкультурної комунікації кожна культура являє собою систему кодів, що поширює свою дію на повсякденні відносини, соціальні і культурні норми тощо. Ці кодові системи культур зазвичай не схожі між собою. У зв'язку з цим у процесі комунікації набуває кодування й декодування інформації. З цього приводу слушною є думка О. Леонтовича, висловлена у статті «Проблема розуміння в міжкультурній комунікації». Він пише: «Суть міжкультурної комунікації полягає в такому: комунікант А показує в контексті повідомлення, використовуючи присупозиції і фонові знання, які властиві його культурі; адресат В декодує повідомлення, використовуючи інший набір пресупозицій і фонових знань» [13, с. 213]. Отже, комунікативний акт у ХХІ сторіччі розуміють не тільки як процес передачі інформації від автора до реципієнта, його пов'язують з особливістю учасника комунікації, розуміють як феномен того чи іншого типу культури.

Нині стає все більш очевидним, що людство розвивається на шляху розширення взаємозв'язку і взаємозалежності різних країн, народів, їхніх культур. Ці зв'язки, відносини, контакти додають планетарній цивілізації, що формується, певну системну якість: збільшується всебічна взаємозалежність різних суспільств, країн регіонів, що все активніше впливають одне на одного.

Внаслідок процесу інтеграції окремих етнічних культур у єдину світову культуру на засадах розвитку засобів комунікації, економічних зв'язків, соціальних перетворень тощо відбувається глобалізація культури. В міжкультурній комунікації це відбувається через розширення контактів між державними інститутами, соціальними групами й індивідами різних країн та культур, запозиченні культурних цінностей та зміні культурного середовища внаслідок міграції.

На тлі сучасного глобального розвитку суспільства людство потребує нових прийнятних стратегій розвитку культур. Оскільки ми не можемо їх ігнорувати, ми повинні прагнути до їх порозуміння. При цьому стає все більш безперечною необхідністю розвитку такої ідентичності, яка сягає за межі рамок звичайної культурної ідентифікації і відрізняється високою мірою інтеркультуральності. Є певні підстави вважати, що сучасна культура перестає бути культурою якогось конкретного регіону і все більше стає культурою часу, що, своєю чергою, торкається кожного із нас.

Отже, роль комунікації в глобальному світі знає значних змін, але не втрачає свого значення. Це – спілкування у сімейному колі, з товаришами, різні види дозвілля, в яких процес соціалізації виходить за межі сім'ї, наприклад, нестандартні контакти, які необхідні для встановлення «психоемоційної рівноваги». Людина крізь призму спілкування набуває власного образу, стверджує себе у світі, ведучи безперервний діалог як з іншими суб'єктами, так і сама із собою. Рушійною силою цього процесу, безперечно, і є інтеркультурна комунікація, яка дає людині можливість свідомо сприймати культурні норми, цінності, ототожнювати себе з культурними взірцями іншого суспільства. Тому необхідно з'ясувати роль інтеркультурної комунікації у формуванні вмінь у полікультурному середовищі бачити в *Іншому* подібність і відмінність, а також зберегти баланс між іншими культурами, не протиставляючи їх, а встановлюючи нові зв'язки.

Особливо останніми роками набули поширення онтологічні моделі інтеркультурної комунікації, в яких є спроби визначити особливості структурування мультикультурного простору через комунікаційні процеси. Отже, інтеркультурна комунікація (*intercultural communication*) – це спілкування між індивідами, які представляють різні культури. Це не просто спілкування, а адекватне взаєморозуміння учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур; особливий тип культури, який характеризується взаємодією національних культур, етнокультурна компетентність особистості, толерантність, прагнення до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування, тобто комунікація в єдиному сучасному, глобальному просторі [3, с.168]. Інтеркультурній комунікації як особливому типу культури притаманні певні складники: міжкультурна компетентність, яка означає знання життєвих звичок, моралі, звичаїв, установок такого соціуму, які формують індивідуальні та групові установки; індивідуальні мотивації, форми поведінки, невербальні компоненти (жести, міміка), національно-культурні традиції, системи цінностей.

У сучасних умовах доречним було б згадати і про віртуальне спілкування в Інтернеті, визначаючи його інформаційне, пошукове, освітнє наповнення та форму дозвіллевого часопродовження. Натепер у процесі формування установок, орієнтацій особистості все більш значну роль починає відігравати не традиційна система виховання та освіти, не традиційні способи проведення вільного часу, а засоби масової інформації і комунікації, які активно формують, за образним висловлюванням А. Моля, «культурний екран» сучасної людини [14, с. 42]. Сучасна людина вже не просто спілкується, вона постійно перебуває в інтеркуль-

турному просторі, де відбувається інтеркультурна комунікація, яка і дає можливість індивідам знайомитися та сприймати нові форми проведення вільного часу.

Стає очевидним той факт, що розвиток інформаційних технологій трансформує не тільки всю структуру комунікативного досвіду людини, а й взагалі її «бюджет» часу, безпосередньо і вільний час. Так, сучасна молодь усе більше свого вільного часу присвячує спілкуванню засобами електронної пошти через ширококутний та мобільний Інтернет. Мережеві технології створюють можливості багатобічної комунікації, сенс якої полягає в тому, що кожен індивід, який отримує інформацію за допомогою того або іншого каналу, рівною мірою здатний взяти участь у повному та ідентичному контексті дискусії, може не лише чути, а й бути почутим. Сучасна людина має можливість одночасно підтримувати контакти з десятками і сотнями людей, включаючи представників різних культур і різних соціальних прошарків. Це вимагає від особи високої комунікативної компетентності (у тому числі мовних знань і навичок роботи з різними засобами передачі інформації). Під впливом розвитку інформаційних технологій набуває широкого поширення така форма дозвільного часопродовження, як інтернет-контакт, де індивід перебуває у спілкуванні з дуже вузьким колом людей, проте потенційно може вийти на кожного. Сучасні інформаційні технології допомагають долати багато з фізичних перешкод для комунікації, підвищують можливість учасників комунікації довести до інших і обґрунтувати свою точку зору.

Висновки. Людське буття принципово комунікативне, людське існування характеризується постійним прагненням виконати себе, самореалізувати. Комунікація трансформує фундаментальні виміри людського життя, орієнтує на комплекс взаємопов'язаних вузлів, які будь-якої миті готові до повсякчасного залучення нових вузлів, що є здатними до комунікації. Комунікативній природі людини особливо приділяється увага в номадичному проєкті постмодернізму, згідно з яким її внутрішня індивідуальність визначається актами комунікації, твориться і здійснюється лише в комунікативному процесі. Людина у сучасному просторі тлумачиться як кочівник, приречений на вічне мандрування у соціокультурному просторі.

Література

1. Аристотель. Метафізика / Пер. Олександр Юдін. Харків : «ФОЛІО», 2020. 300 с.
2. Берегова О.М. Культура та комунікація: дискурси культуротворення в Україні в XXI столітті : монографія. Київ : Інститут культурології АМУ, 2009. 184 с. URL: <https://cutt.ly/XXMbNsu>.

3. Бойко О. Дозвілля як простір інтенсифікації інтеркультурної комунікації. *Людознавчі студії*. 1999. Вип. 22. С. 160–169. URL: <https://cutt.ly/QXMvO9B>.

4. Высоцкая Н. Транскультура или культура в транс? *Вопросы литературы*. 2004. № 2. С. 3–24.

5. Габермас Ю. Інший шлях із філософії суб'єкта: альтернатива комунікативного та суб'єктоцентрованого розуму / У кн.: Хабермас Ю. Філософський дискурс модерну. Київ : Четверта хвиля, 2001. С. 287–319.

6. Ганаба С.О. Исторична освіта у методологічному фокусі інтерсуб'єктивності : монографія. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 152 с.

7. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества. Москва : Наука, 1977. 703 с.

8. Горбунова Л. Номадизм як спосіб мислення та освітня стратегія. Стаття 2. Концепти та метафори. *Філософія освіти*. № 1–2 (9). 2010. С. 103–114. URL: <https://cutt.ly/fXMYOJ>.

9. Гуссерль Э. Картезианские размышления. / пер. с нем. Д.В. Складневой. Санкт-Петербург : Наука-Ювента, 1998. 315 с.

10. Донец П.Н. Теория межкультурной коммуникация: специфика культурных смыслов и языковых форм : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2004. 40 с.

11. Кантор К.М. Четвёртый виток истории. *Вопросы философии*. 1996. № 1–2. С. 19–42.

12. Костенко Н.В. Цінності і символи в масовій комунікації. Київ : Ін-т соціології НАН України, 1993. 160 с.

13. Леонтович О.А. Проблема понимания в межкультурной коммуникация. *Языковая личность: культурные концепты*. Волгоград, 1996. С. 212–219.

14. Лях С.В. Формування соціокультурних орієнтацій особистості засобами масової комунікації. *Цивілізація на роздоріжжі: пошуки філософсько-світоглядних орієнтирів* : збірник статей. Вип. 2. Київ : Заповіт, 1998. С. 42–43.

15. Сулятицька Т.В. Міжкультурна комунікація в інформаційному суспільстві: комунікативний аспект : монографія. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. 168 с.

16. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Слово, 2000. 262 с.

17. Trager G., Hall E. Culture as Communication: A Model and Analis. New York, 1954. 320 p.

18. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарька. Київ : Академія наук Української РСР, 1973. 360 с.

19. Делез Ж., Гваттари Ф. Ризома. *Філософія епохи постмодерна* : сборник переводов и рефератов. Минск, 1996. С. 6–31.

20. Філософія культури. Становление и развитие / Под ред. М.С. Каган, Ю.В. Перова, В.В. Прозерского, Э.П. Юровской. Санкт-Петербург : Лань, 1998. 448 с.

21. Hall E. The Silent Language. New York : Doubleday. 1956. 242 p. URL: <https://cutt.ly/bXMYwFe>.

22. Höhle V. Die Kriste der Gegenwart und die Verantwortung der Philosophie. München, 1990. 273 p.

23. Шевчук Н.А. Онтологічна значущість комунікативної взаємодії у процесі організації та репродукції соціальних подій. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : науковий журнал. Київ : Міленіум, 2011. № 1. 209 с.

Анотація

Плахтій М. П., Сулятицька Т. В. Комунікативна природа людського буття. – Стаття.

Метою статті є аналіз становлення поняття комунікації в історичній ретроспективі та дослідження комунікативної природи буття людини як невід'ємного елемента існування її у світі в контексті сучасного інформаційного простору. **Методологічними засадами** дослідження стали історичний, порівняльний, компаративний методи та метод аналізу. **Наукова новизна.** На перший план у сучасному світі висувується проблема взаєморозуміння як головного результату комунікативного процесу між людьми. Людинотворчий потенціал комунікації виявляється у тому, що її внутрішня індивідуальність визначається актами комунікації: особистість твориться та реалізується в комунікативному процесі між індивідами. Комунікація виступає необхідною передумовою функціонування й розвитку соціальних систем, оскільки забезпечує зв'язок між людьми, робить можливими накопичення та передачу соціального досвіду, розподіл праці й організацію спільної діяльності, управління, трансляцію культури. В умовах значних соціокультурних трансформацій суспільство перетворюється на функціональну диференційовану спільноту, що містить розрізнені автономні функціональні підсистеми (такі як економіка, політика, наука, релігія, культура, мистецтво тощо). Таке суспільство неможливо розглядати як впорядковану цілісність, оскільки єдиний центр, навколо якого організується, усвідомлює та відтворює себе соціум, відсутній. Розбіжності між функціональними підсистемами, між індивідом і колективом знищують принцип структурної єдності суспільства, виводячи на перший план комунікацію. Сьогодні комунікативна взаємодія може трактуватися як соціальне явище та процес, які виконують роль життєзабезпечення у сучасному суспільстві. **Висновки.** Комунікація є надзвичайно важливим та необхідним елементом життя і діяльності людини. Людське буття принципово комунікативне, людське існування характеризується постійним прагненням виконати себе, самореалізувати. Людина у сучасному просторі тлумачиться як кочівник, приречений на вічне мандрування у соціокультурному просторі.

Ключові слова: комунікація, буття, розвиток, взаємодія, інтерсуб'єктивність, комунікативна культура, діалог.

Summary

Plahitiy M. P., Sulatyitska T. V. The communicative nature of human existence. – Article.

The purpose of the article is to analyze the formation of the concept of communication in historical retrospect and research the communicative nature of human life as an integral element of its existence in the world in the context of the modern information background. Historical, comparative, comparative methods and the method of analysis are the methodological bases of the research.

Scientific novelty. The problem of mutual understanding is presented as the main result of the communicative process between people in the modern world. The human-creative potential of communication

is revealed in the fact that its inner individuality is determined by acts of communication: personality is created and realized in the communicative process between individuals. Communication is a necessary prerequisite for the functioning and development of social systems, as it provides communication between people, makes possible the accumulation and transmission of social experience and culture, the division of labor and the organization of joint activities, management. In the conditions of significant socio-cultural transformations, society turns into a functional differentiated community containing separate autonomous functional subsystems (such as economy, politics, science, religion, culture, art, etc.).

Such a society cannot be considered as an ordered unit, since there is no single center around which society organizes, realizes and reproduces itself. Disagreements

between functional subsystems, and between an individual and a community destroy the principle of structural unity of society, bringing communication to the fore. Today, communicative interaction can be interpreted as a social phenomenon and process that fulfills the role of life support in modern society.

Conclusions. Communication is an extremely important and necessary element of human life and activity. Human existence is fundamentally communicative, human life is characterized by a constant desire to fulfill oneself, to realize oneself. Man in the modern society is interpreted as a nomad, doomed to eternal wandering in the socio-cultural environment.

Key words: communication, existence, development, interaction, intersubjectivity, communicative culture, dialogue.